

МЕТОДОЛОГІЧНІ УСТАНОВКИ ВИВЧЕННЯ ТЕКСТІВ ЯК КОНСТРУКТІВ РІЗНОЇ ПРИРОДИ

METHODOLOGICAL SETTINGS FOR STUDYING TEXTS AS CONSTRUCTS OF DIFFERENT NATURE

Коломієць О.М.,

orcid.org/0000-0003-2195-5394

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри германської і слов'янської філології

Комунального закладу вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

У статті розглядаються нові методологічні можливості прийому реконструкції, який у когнітивній лінгвістиці почали застосовувати для виконання інших – ширших завдань, пов'язаних з необхідністю відновлення структур свідомості, до яких належать і газетні тексти як ментальні утворення. Здійснюється декодування авторської інтенції як основи смислопородження тексту. Установлено, що за допомогою комплексного застосування методів реконструкції тексту вивчаються його мовні, мовленнєві та комунікативні функції. Мовними засобами автор безпосередньо співвідносить вербальну частину з іконічною, чим експліцитно виражає поєднання частин. Для мас-медійних текстів характерним є експліцитно виражена зв'язність з прямою денотативною співвіднесеністю, у якому іконічний елемент, безпосередньо включений у вербальний компонент. За допомогою використання комплексу методичних установок прийому реконструкції, доведено, що вербальний компонент доповнюється іконічним для досягнення компресії тексту. Виявлено, що семантико-синтаксична реконструкція базується на когнітивно-семіотичному підході до вивчення текстів і побудована на методологічних принципах *експансіонізму* (залучення даних інших наук), *антропоцентризму* й *етноцентризму* (урахування людського і культурного чинників), *бінарного* (поєднання когнітивного та семіотичного підходів), *холізму* або *системного підходу* (розгляд тексту в сукупності взаємозв'язків між елементами різних рівнів). Для здійснення комплексної реконструкції текстів необхідно враховувати результати ментальної діяльності конкретного етносу, що виявляються через використання спеціальної лексики, термінів та внутрішньосемантичних елементів. Комплексна реконструкція базується на реконструкції мас-медійних текстів як знаків культурної, ментальної та мовної природи. Розроблена комплексна методика аналізу мас-медійних текстів виявилася ефективною для реконструкції композиційно-семантичних, внутрішньосемантичних і синтаксичних елементів газетних текстів, оскільки дозволяє реконструювати картину світу, оскільки авторе носієм культурних цінностей, менталітету та традицій ставлення до навколишньої дійсності.

Ключові слова: реконструкція, стадії існування тексту, порівняльно-історичний метод, математичні методи, знаковий іконізм.

The article examines the new methodological possibilities of the method of reconstruction, which in cognitive linguistics began to be used to perform other, broader tasks related to the need to restore the structures of consciousness, which include newspaper texts as mental formations. The author's intention is decoded as the basis of meaning-making of the text. It was established that with the help of complex application of text reconstruction methods, its linguistic, speech and communicative functions are studied. Using linguistic means, the author directly correlates the verbal part with the iconic part, which explicitly expresses the combination of parts. Mass media texts are characterized by an explicitly expressed connection with a direct denotative correlation, in which the iconic element is directly included in the verbal component. With the help of a complex of methodological settings for the reception of reconstruction, it is proved that the verbal component is supplemented with an iconic one to achieve text compression. It was revealed that the semantic and syntactic reconstruction is based on a cognitive and semiotic approach to the study of texts and is built on the methodological principles of expansionism (involving data from other sciences), anthropocentrism and ethnocentrism (taking into account human and cultural factors), binary (a combination of cognitive and semiotic approaches), holism or a system approach (considering the text as a set of interrelationships between elements of different levels). To carry out a complex reconstruction of the texts, it is necessary to take into account the results of the mental activity of a specific ethnic group, which are revealed through the use of special vocabulary, terms and intra-semantic elements. Complex reconstruction is based on reconstruction of text as a sign of cultural, mental and linguistic nature. The developed complex method of analysis of mass media texts proved to be effective for the reconstruction of compositional and semantic, intra-semantic and syntactic elements of newspaper texts, as it allows to reconstruct the picture of the world, since the author is the bearer of cultural values, mentality and traditions of attitude to the surrounding reality.

Key words: reconstruction, stages of existence of the text, comparative and historical method, mathematical methods, symbolic iconism.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими завданнями. На сьогодні необхідною залишається розробка спеціальних методик вивчення та інтерпретації тексту, адже численні

науковці (М. П. Кочерган, Н. К. Кравченко, О. О. Селіванова) звертали увагу на проблему відсутності комплексної методики відтворення текстових рівнів, а також смислів, що за ними криються; на важливість тексту та контексту для

декодування оцінок, культурних ознак та мовних характеристик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній лінгвокомпаративістиці активно розробляються методи інтерпретації, відтворення та аналізу текстів друкованих засобів мас-медіа (В. В. Різун, К. С. Серажим), в тому числі і газетних синоптичних текстів (Ю. Є. Кійко, Г. Б. Козловська), основою яких є прагнення до декодування їх природи.

Будь-який текст може розглядатися як один з можливих варіантів реалізації змісту (в парадигмі інших, синонімічних йому текстів, реальних чи потенційних).

Метою статті є виокремлення методологічних установок для вивчення текстів як конструктив-макрознаків різної природи (ментальної, культурної тощо).

Виклад основного матеріалу. Для виокремлення методологічних установок розглянемо *стадії існування тексту*: 1) створення тексту автором (“народження”, творчий акт); 2) фіксований стан; 3) сприйняття адресатом (“життя тексту”). Фази 1 і 3 характеризуються наявністю суб’єкта і динамічністю, їх інвентаризація дозволяє “вгадати” сприйняття тексту як мовної події. На фазі 2 текст розглядається як об’єктивне дане, статичне, яке зручно досліджувати за допомогою аналітичних методів. З іншого боку, прикладні та прагматичні завдання сучасної лінгвістики та інформатики повинні бути орієнтовані на фазу 3, тобто врахування практичних інтересів суб’єкта, а саме: його зацікавленість у новій інформації, що вимагає дещо іншого погляду на фазу 2, коли виникає потреба отримати суб’єктивно цікаву інформацію.

Структурна, семантична та синтаксична реконструкція тексту (як конструкта культурної, ментальної та мовної природи) потребує залучення найважливішого мовознавчого методу *порівняльно-історичного* з оновленою *методикою реконструкції* (А. В. Корольова), що разом з іншими *філологічними методами* (описовим методом, методом когнітивно-ономасіологічного аналізу, методом лінгвостилістичної абстракції та методикою мовленнєвих актів Дж. Серля та Дж. Остіна) застосовуються на різних текстових рівнях (композиційно-семантичному, внутрішньо-семантичному та синтаксичному).

Допоміжні методи (контекстуально-інтерпретаційний, філологічний аналіз тексту) є визначальними для витлумачення результатів здійснення процедури реконструкції, серед них

математичні методи, які покликані забезпечити отримання достовірності результатів.

Порівняльно-історичний метод, що базується на порівнянні найбільш усталених мовних систем [2, с. 17] з оновленою методикою реконструкції, дає змогу репрезентації тексту як реалізації культурної, мовної, мовленнєвої природи, що має логіку побудови та є результатом культурного середовища; виявлення стійких характеристик через кодування історично зумовлених та закріплених у свідомості смислів.

Реконструкція композиційно-семантичних елементів тексту дозволяє уявити його як реалізацію культурної схеми, що має логіку побудови та містить у собі “діахронічну матрицю”. Таким чином, крізь структуру тексту, логіку його побудови проявляється інший текст, що є результатом культурного середовища.

Семантико-синтаксична реконструкція базується на когнітивно-семіотичному підході до вивчення тексту і побудована на методологічних принципах *експансіонізму* (залучення даних інших наук), *антропоцентризму* й *етноцентризму* (врахування людського і культурного чинників), *бінарного* (поєднання когнітивного та семіотичного підходів), *холізму* або *системного підходу* (розгляд тексту в сукупності взаємозв’язків між елементами різних рівнів).

Експансіонізм – принцип, що акцентує увагу на міждисциплінарності мовознавчих розвідок та сприяє розширенню і поглибленню об’єкту дослідження. Зокрема, це стосується використання даних медіалінгвістики (при зіставленні композиційно-семантичних елементів), культурології (при описі результатів отриманих під час реконструкції композиційно-семантичних елементів), етнопсихології (при тлумаченні результатів отриманих у ході семантичної реконструкції).

Антропоцентризм у поєднанні з *етноцентризмом* як один із провідних принципів сучасної лінгвістики сприяє спрямуванню лінгвістичних розвідок у сферу вивчення людського чинника в мові [3]. За антропоцентричним принципом, “людина – мірило всіх речей”.

Урахування *етноцентричного* чинника при аналізі термінів сприяє розкриттю первісного значення, що за ними приховано. О. О. Селіванова підкреслює важливість залучення *антропоцентризму*, оскільки використання цього принципу під час здійснення дослідження потребує “вивчення номінативних процесів і результатів як концентрованої антропої проекції навколишнього світу чи внутрішнього рефлексивного досвіду людини,

використання номінативного плану у діяльній сфері мовця, розгляд номінативної підсистеми мови як фіксованого сховища людських знань, досвіду, культури” [4, с. 37].

Принцип бінарного підходу забезпечує впорядкованість дослідження та дозволяє кожне мовне явище розглянути у взаємозв'язку з іншим, близько йому пов'язаним [5, с. 115]. К. Г. Юнг підкреслював, що хаотичний набір зразків свідомості може бути зведеним до певної теми та формальних елементів.

У дослідженні принцип бінарного підходу реалізується у поєднанні когнітивного та семіотичного підходів, що забезпечує розкриття тексту як продукту людської когніції та конструкта-макрознака, а також реконструкцію елементів ГСТ як знаків складної природи.

Принцип холізму або системного підходу до опису подібностей і відмінностей полягає в тому, що кожне явище слід розглядати у системі, тобто у його зв'язках з іншими явищами тієї системи, до якої воно належить. Зіставлення повинно виходити із системних відношень елементів мови: зіставлятися можуть парадигматичні угруповання, підсистеми, поля, лексико-семантичні групи, синонімічні ряди тощо. Як слушно зазначає М. П. Кочерган, “лінгвісту важливо з'ясувати, що в мові зумовлено внутрішньосистемними зв'язками, а що – позамовною дійсністю” [2, с. 85]. Повертаючись до реконструкції тексту, варто відмітити, що лише комплексний підхід до вивчення композиційно-структурних, внутрішньосемантичних та синтаксичних елементів дасть змогу ідентифікувати текст як складний конструкт-макрознак.

На зазначених вище принципах ґрунтується дослідження, яке потребує відбору мас-медійних текстів для здійснення *семантико-синтаксичної реконструкції*, за *критеріями*, яким відповідали: **друковані мас-медійні засоби**: 1) за поширеністю (загальнодержавні та локальні), авторитетністю, періодичністю (щоденні, щотижневі та щомісячні), наявністю електронних версій; 2) **газетні тексти**: функціональність, структурність, змістовність, поєднання вербальних та іконічних елементів.

До загальнодержавних ЗМІ відносяться друковані ЗМІ, засновником (співзасновником) якого є орган державної влади, а видання здійснюється на базі або за участю державної власності; такі періодичні видання характеризуються авторитетністю, точністю інформації, лаконічністю, що є необхідними критеріями для отримання достовірних результатів.

Суттєвим критерієм визначаємо наявність електронної версії періодичного видання, оскільки електронна версія може бути фактичною копією друкованого видання і оновлюватись згідно з виходом кожного нового друкованого номера. До таких друкованих видань належать газети, напр. англ. The Telegraph, Daily Telegraph, Daily Mail, The Times; нім. Der Tagesspiegel, Bild; пол. Fakt, Gazeta Polska, Pomorskie Wiesci; укр. Українська правда, Сільські вісті, Подільські вісті.

Відбір мас-медійних текстів за критерієм функціональності, передбачав розкриття основного призначення тексту. Спираючись на структурно-семантичні, внутрішньосемантичні та синтаксичні елементи, критерій функціональності ідентифікує, наскільки засоби мови відповідають основній функції інформування.

Мовними засобами автор безпосередньо співвідносить вербальну частину з іконічною, чим експліцитно виражає поєднання частин. Для мас-медійних текстів характерним є експліцитно виражена зв'язність з прямою денотативною співвіднесеністю, у якому іконічний елемент, безпосередньо включений у вербальний компонент. Таким чином, вербальний компонент доповнюється іконічним для досягнення компресії тексту.

Знаковий іконізм текстів допомагає розкрити зміст, адаптує його до читача, спрощує інформацію для розуміння, корелює її в змістовному плані. Для синоптичних текстів зв'язність на змістово-композиційному рівні досягається через зовнішню співвіднесеність компонентів. Зв'язки між вербальними та іконічними елементами можуть виражатись візуально різним чином.

Створення мас-медійного тексту – процес, який вимагає авторської зосередженості на етапах складання тексту. На основі концепції мовоутворення, визначаємо стадії створення синоптичного тексту або його кодування:

1) *стадія мотиваційного наміру* – стадія комунікативного наміру, яка реалізується у вигляді мотивації автора на ситуацію про опис явищ погоди. Формується загальна установка на певну емоційну тональність опису. Ця тональність прямо залежить від того суб'єктивного оцінного ставлення, що є пов'язаним з погодою у свідомості автора, який є результатом культурного середовища, а також загальним емоційним забарвленням (помічено, що в синоптичних текстах про складні погодні умови емоційний фон, що супроводжує опис явищ погоди, є нейтральним в англійських, німецьких та українських синоптичних текстах);

2) *смислотворча стадія* – від мотиваційного комунікативного наміру автора процес переходить у фазу формування смислового змісту тексту. Формується цілісна семантична “картина” майбутнього тексту: є конкретна інформація та семантика, а відповідні образно-стилістичні та синтаксичні елементи ще необхідно дібрати;

3) *стадія перекодування* – характеризується трансформацією: починає працювати механізм перекодування, переведення образів свідомості у вербальний простір. Тут з’являється первинний запис майбутнього тексту з ключовими поняттями, термінам внутрішньосемантичними елементами;

4) *завершальна стадія* – здійснюється оформлення мови, граматичне структурування та декодування авторських оцінок, після чого можливе сприйняття тексту як цілісного знаку, що є результатом культурної, мовної та мовленнєвої природи.

В ідеалі ці стадії породження автор тексту проходить плавно і неусвідомлено, адже вони ним не вивчаються заздалегідь, однак в усному мовленні мовець проходить їх за долі секунди. Протилежним процесом є сприйняття тексту читачем, який декодує авторський текст. Читач в цьому випадку повинен “згорнути” текст в образну схему, створити власний внутрішній текст, але на мові свого внутрішнього представлення.

При створенні тексту автор користується мовними та мовленнєвими прийомами побудови, синтаксичними конструкціями, які забезпечують цілісність та зв’язність тексту, що в сукупності становлять авторські стратегії. *Тактика* – це комплекс ментальних та мовних прийомів побудови тексту, відображених у композиційно-семантичних елементах [7; с. 480]. Виявлення тактики синоптичного тексту показує, яким чином будується текст; виявлення стратегії синоптичного тексту ідентифікую причину створення цього тексту.

Тактика тексту обирається автором та відповідно до неї організовується текстова стратегія. Текстова стратегія, в яку входять поняття задуму, позиції, світосприймання, ставлення автора до предмета і поставленої ним проблеми, його прагматичних інтересів, на відміну від тактики, розгортається в тексті та відображається у внутрішньосемантичних та синтаксичних елементах тексту. Чим детальніший аналіз тактики тексту, тим вірогіднішим є розуміння стратегії автора. Але стратегія автора – категорія гіпотетична, абсолютне знання її неможливе, і читач, і дослідник може різною мірою тільки наблизитися до нього [86, с. 446]. Вивчення стратегії та тактики

автора тексту дає змогу реконструювати картину світу, оскільки автор є носієм культурних цінностей, менталітету та традицій ставлення до навколишньої дійсності, зокрема до явищ погоди.

З позиції когнітивного підходу, Т. Ван Дейк визначає *стратегію* як характеристику когнітивного плану спілкування, такі плани є загальною організацією деякої послідовності дій і включають мету або цілі взаємодії [7, с. 312]. За словами вченого, стратегію використовують, коли послідовність дій стає складною, а також, якщо заздалегідь неможливо запланувати проміжні етапи.

Реконструюючи глибинний (крізь призму семантико-композиційних, внутрішньосемантичних та синтаксичних елементів) та *поверхневий* (завдяки знаковому іконізму, графічним засобам вираження) рівні синоптичного тексту, встановлюємо, що: 1) закон інкорпорування, тобто включення до загального смислового комплексу кожної наступної семантичної конструкції, діє на глибинному рівні, а результати його в різноманітних формах відбиваються на поверхневому рівні тексту; 2) не всі компоненти глибинного рівня повинні бути представлені на поверхневому рівні. Таким чином у дію вступають два процеси: контамінація та компресія. *Контамінація* і *компресія* – це способи прояву в тексті загальних, універсальних законів розгортання і згортання, пов’язаних з тематичною організацією висловлювання. Згортання пов’язане з темою, оскільки опускається, редукується саме те, що має найменше інформативне значення [6, с. 21–25].

Для виконання процедури реконструкції тексту застосовуються прийоми, які були описані І. М. Кочерган:

1. Характеристика мовних засобів у зв’язку з ідейно-образним змістом тексту;

2. Оцінка мовних фактів у межах смислової структури тексту.

3. Співвіднесеність стилістичних характеристик мовних елементів з літературними і стилістичними нормами певної епохи.

Врахування авторської позиції [2, с. 388].

Проте для семантико-синтаксичної реконструкції газетних синоптичних текстів, такий аналіз не є досконалим, оскільки у ньому не враховані культурні та ментальні характеристики авторів, а структура тексту мислиться лише як вмістилище мовних фактів. Комплексна реконструкція базується на реконструкції тексту як знака культурної, ментальної та мовної природи.

Комплексна семантико-синтаксична реконструкція мас-медійних текстів передбачала виконання наступного алгоритму:

На *першому* етапі за допомогою *методу стратифікованої вибірки* за критеріями, яким відповідали *друковані мас-медійні засоби* (поширеність, авторитетність, періодичність, наявність електронної версії) та *газетні синоптичні тексти* (функціональність, структурність, змістовність, наявність вербальних та іконічних елементів) було відібрано фактичний матеріал. На основі застосування *контекстуально-інтерпретаційного методу* встановлено статус газетного синоптичного тексту, його значимість в соціокультурному контексті.

Другий етап реконструкції композиційно-семантичних елементів передбачав виявлення композиційно-семантичних елементів тексту та застосування прийомів: *інвентаризації* тексту за ознаками композиційної будови (тематичних елементів, архітектонічних елементів, логіко-поняттєвих елементів), *сегментації* тексту на тематичні елементи (тема та тип зв'язку між елементами), архітектонічні елементи тексту (титольний елемент, рубрика, заголовок, підзаголовок, внутрішній заголовок, анонс, вріз, текст), *класифікації* семантики виділених елементів декодування оцінного ставлення.

На *третьому* етапі залучався *ономазіологічний аналіз* термінів з метою виявлення їхнього базису та номінативних ознак у кожній із мов; *когнітивно-ономазіологічний метод* для аналізу назв топонімів та ойконімів; метод *логіко-сміслової реконструкції* – для відтворення смислу скорочених та усічених назв топонімів. За допомогою *методу лінгвостилістичної абстрак-*

ції було сегментовано текст на ключові образи, репрезентовані через образно-стилістичні елементи. Реконструкція внутрішньосемантичних елементів текстів задіює механізм перекодування, крізь семантичний простір тексту здійснюється розкриття образів свідомості, що у ньому відображені.

Четвертий етап реконструкції синтаксичних елементів передбачав застосування окремих етапів *методики діалогічної інтерпретації тексту* з метою реконструкції авторських оцінок, що криються за синтаксичними елементами, а також залучення *методики мовленнєвих актів Дж. Серля і Дж. Остіна* для ідентифікації семантико-прагматичних типів синтаксичних фігур газетних синоптичних текстів та оцінок, що за ними криються.

Кількісний аналіз у роботі застосовано з метою забезпечення достовірності здобутих результатів дослідження та їх перевірки.

На всіх етапах роботи проводилося *зіставлення* для виявлення спільних і відмінних семантико-синтаксичних елементів текстів досліджуваних мов.

Висновки. Розроблена комплексна методика аналізу мас-медійних текстів виявилася ефективною для реконструкції композиційно-семантичних, внутрішньосемантичних і синтаксичних елементів газетних текстів, оскільки дозволяє реконструювати картину світу, оскільки автор є носієм культурних цінностей, менталітету та традицій ставлення до навколишньої дійсності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Корольова А. В. Нові виклики сьогоденної компаративістики і контрастивістики. Проблеми зіставної семантики : зб. наук. статей. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2013. Вип. 11. С. 9–15.
- Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства : підручник. Київ : Академія, 2006. 424 с.
- Мизин Т.О. Вербалізація концепту Weather / Погода в англійській та українській мовних картинах світу. *Філологічні науки. Вісник Житомирського державного університету*. 2013. Вип. 68. С. 115–118.
- Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) : навч. посіб. Київ : Вид-во Укр. фітосоціолог. центру, 1999. 148 с.
- Селіванова О. О. Основи лінгвістичної теорії тексту та комунікації : підручник. Київ : ЦУЛ, "Фітосоціоцентр", 2002. 336 с.
- Серажим К. С. Текстознавство: поібник. Київ, 2012. 188 с.
- Dijk van T.A. Text and Discourse. Monograph. London, 2006. 266 p.
- Greis M. L. Speech Acts and Conversational Interaction. Cambridge University Press, 1995. 248 p.
- Griffin E. A First Look at Communication Theory . Textbook. N.Y., L.: McGraw-Hill, Inc, 1991. 412 p.
- Gripsrud J. Understanding Media Culture. Textbook. L.: Arnold, 2002. 330 p.
- Gumperz J. J. Discourse Strategies. Book. Cambridge University Press, 1982. 225 p.
- Hale B Companion to the Philosophy of Language. Book. Blackwell Companions to Philosophy. Stockholm University. 732 p.
- Stewart C. Media and Meaning. An Introduction. L.: BFI Publishing, 2001. 465 p.
- Sweetser E. From etymology to pragmatics. Monograph. Cambridge, 1990. 174 p.